

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

*Л.С. Вінічук,
Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова*

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОВОЛОДІННЯ ІНШОМОВНИМИ ЗВУКАМИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФОНЕТИКИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (на матеріалі французької мови)

Визначаючи основну мету навчання іноземним мовам, слід враховувати той факт, що їх звукова система різко відрізняється від звукової системи рідної мови. Це створює певні труднощі в оволодінні іноземними звуками. Постає завдання сформулювати зовсім інші навички вимови того чи іншого звуку, навчити незвичним рухам губ, язика, м'якого піднебіння тощо.

Як відомо, рідною мовою оволодівають в результаті безпосереднього «зіткнення» суб'єкта з мовою його оточення. При вивченні ж іноземної мови такого контакту немає, тобто немає умов для безпосереднього спостереження за тими чи іншими властивостями іноземних звуків.

Деякі фонетисти вважають, що організація ввідного фонетичного курсу та проведення цілої серії фонетично спрямованих вправ мало що дає для засвоєння звуків. Іншими словами, використання лише сенсорно-перцептивного апарату для засвоєння фонетики іноземної мови є явно недостатнім.

Відомий фонетист Л.В.Щерба, який мав великий досвід у дослідженні мов, писав з цього приводу: «Якщо хочеш дослідити якусь мову, то не можна йти і слухати як говорять, тому що говорять приблизно, неповно. Потрібно наперед засвоїти ідеальні норми, які існують у свідомості»¹. Зі сказаного виходить, що для засвоєння фонетичної системи іноземної мови необхідні попередні знання про неї. Фонетисти вважають, що таким інструментом пізнання має бути так звана навчально-фонетична модель², тобто інформація про функціональні та акустично-артикуляційні особливості звукової системи іноземної мови. Вони вважають, що введення такої інформації у процес формування вимовних

навичок приводить до глибокої внутрішньої перебудови пізнавальної діяльності людини, яка вивчає іноземну мову. Вона виступає як активно мислячий суб'єкт, здатний правильно зорієнтуватися в отриманій інформації, усвідомити ті чи інші властивості іншомовних звуків.

Навчальними програмами з фонетики іноземної мови у мовному вузі передбачено введення основної інформації про звукову систему іноземної мови, її артикуляційну базу, складову систему, наголос, інтонацію тощо. Та все ж починаючи викладання фонетики іноземної мови, важливо усвідомити, яку ж інформацію необхідно повідомити і в якій формі, щоб домогтися правильної вимови.

Зупинимось на конкретних прикладах. Так, розкриваючи тему «Звукова система французької мови», варто наголосити, що її звуковий склад дуже часто збігається зі звуковим складом інших романських мов, та все ж французька вимова різко відрізняється від італійської, іспанської, португальської.

У цьому зв'язку важливо усвідомити, що схожість звуків не є визначальним фактором, що головним для розуміння звукової системи мови є їх функціональне використання³. Варто лише, наприклад, у слові «pomme» замінити [ɔ] відкрите на [o] закрите «pomme», як ми одержуємо слова різні за значенням:

[p ɔ m] — яблуко і [p o m] — долоня,

Приглушення кінцевої приголосної у слові coude [kud] — лікоть — може дати дієслівну форму il couite [cut] — коштує.

Ось чому так важливо на початковому етапі оволодіння іншомовними звуками дати основну інформацію про особливості артикуляційної бази французької мови. В результаті студенти усвідомлюють, що всі французькі голосні та приголосні вимовляються дуже чітко, що вони артикулюються переважно у передній порожнині рота, що для всіх французьких звуків характерна енергійна робота губ. Особливість звукової системи французької мови складають і носові звуки, фонетична природа яких докорінно відрізняється від носових, які зустрічаються у польській та португальській мовах. Саме вони надають французькій мові особливого звучання, і саме вони складають одну з найголовніших труднощів в оволодінні навичками правильної вимови.

Необхідно також наголосити на тому, що французька звукова система багата на фонемі, головна функція яких полягає у

створенні звукового образу слова. Цю функцію прийнято називати словотворчою. В той же час фонема виконує і смисло-розпізнавальну функцію⁴.

Одні і ті ж фонemi у різних мовах і однакових умовах набувають різних відтінків звучання. Та французьке [p] завжди залишається [p] у всіх позиціях, тоді як в іспанській мові ця приголосна іноді вимовляється як [b]. Порівняємо французьке слово *arte* [art] і іспанське *arto* [abto], що в обох мовах означає «здібний».

Отже, щоб зрозуміти, чим відрізняється французька вимови від вимови інших романських мов, необхідно знати, яким чином фонemi змінюють своє звучання під впливом того чи іншого фонетичного оточення.

Число фонем у різних мовах не збігається, що створює певні труднощі в оволодінні іноземною мовою. Порівнюючи іншомовні звуки зі звуками рідної мови, людина, що вивчає іноземну мову, часто не помічає різниці у фонемах, і це є причиною неправильної вимови. Такі фонематичні помилки утруднюють розуміння сказаного, заважають спілкуванню. Щоб добре розуміти мову та самому говорити без помилок, необхідно навчитися слухати і правильно вимовляти всі фонemi іноземної мови, в даному випадку французької.

Визначаючи шляхи формування вимовних навичок, слід вважати той факт, що людина, яка починає вивчати іноземну мову, уже володіє звуковою системою рідної мови. З одного боку це допомагає в оволодінні іншомовними звуками, а з іншого – створює певні труднощі. Досвід показує, що студентам простіше оволодівати звуками, які збігаються у рідній та французькій мовах [p, b, m, n, s, z, ʃ, ʒ, k, g, f, v, a, i, o, u, ε]. Важче засвоюються звуки, які лише схожі на звуки рідної мови або звуки, аналогів яким немає у рідній мові [ø, œ, y, w, ʎ, ɔ̃, ê, ô]. Саме цим останнім повинна приділятися особлива увага.

Опрацьовуючи тему «Система голосних у французькій мові», варто почати з їх класифікації. Насамперед студенти отримують інформацію про звуковий апарат, про роль активних та пасивних органів мовлення у вимові звуків. Це дає можливість свідомо підійти до визначення місця та положення язика при вимові голосних переднього та заднього ряду, про положення губ при вимові лабіалізованих (огублених) та нелабіалізованих (неогублених) звуків. Студенти усвідомлюють різницю у вимові відкритих

та закритих голосних, що залежить від положення язика та нижньої щелепи, роль м'якого піднебіння та маленького язичка у формуванні носових та неносових (чистих) звуків.

Орієнтуючись на схеми, малюнки та фотографії, які є важливим засобом зорової опори, відтворюємо рухи губ, язика, нижньої щелепи, м'якого піднебіння. Доцільно використовувати на уроках фонетики дзеркало. Проте його використання може бути чисто формальним та малопродуктивним, студенти будуть просто розглядати себе, якщо не дати чіткої інструкції по артикуляції того чи іншого звуку.

Так, пояснюючи [a] переднього та [ɑ] заднього ряду вказуємо на різницю у положенні язика. У першому випадку кінчик язика торкається нижніх зубів, у другому відтягується назад. І від того, як ми його вимовляємо, змінюється зміст того, чи іншого слова.

Порівняємо, наприклад:

chasse [ʃas] — полювання

malle [mal] — валіза

tache [taʃ] — пляма

châsse [ʃɑs] — оправка для окулярів

mâle [mɑl] — мужній

tâche [tɑʃ] — завдання.

Пояснюючи таке протиставлення у фонемах [a] та [ɑ], необхідно підкреслити, що у сучасній французькій мові спостерігається тенденція наближення [ɑ] закритого до [a] відкритого. Французькі фонетисти навіть рекомендують у цьому зв'язку, коли виникають труднощі у вживанні [a] і [ɑ], краще вживати [a] moyen (середнє), більш переднього ніж заднього утворення. Таке середнє [a] все більше закріплюється у вимові молодого покоління⁵.

Та все ж оскільки ми навчаємо нормам вимови, студенти мають знати, що

[ɑ] закрите існує в офіційних виступах, вказане у словниках. Крім того це [ɑ] є основою для носового звуку [ɑ̃].

Коли йдеться про відкриті та закриті голосні, варто нагадати, що у французькій мові існують пари слів, у яких досить замінити відкриту голосну на закриту, щоб одержати слово зовсім іншого значення. Декілька прикладів:

taie [tɛ] — наволочка

fait [fɛ] — факт

mais [mɛ] — але

thé [te] — чай

fée [fe] — фея

mes [me] — мої

Проте таке протиставлення можливе лише у відкритих наголошених складах слова. Щодо закритих складів у кінці слова, то французька мова передбачає лише [ɛ̃] відкрите. Вимова [e] закритого у такій позиції суперечить французькій артикуляції. Наприклад:

fraise [frɛ̃ːz], clair [klɛ̃ːr], mettre [mɛ̃ːtr].

Підкреслюючи, що у французькій мові існує чітка різниця у вимові двох фонем [e] закритого та [ɛ̃] відкритого, необхідно, на нашу думку, дати також інформацію про певні коливання у вимові цих двох фонем. Про це говорять і фонетисти, це знаходить своє відображення у словниках, які подають різні норми вимови для одних і тих же форм та слів. Головним чином це стосується вимови дієслівних форм на -ai- та -ais-. Причому у повсякденній мові ця різниця майже не відчувається. Чітке розмежування дієслівних закінчень на [e] закритого та [ɛ̃] відкритого зберігається лише при старанній вимові, наприклад в офіційних виступах. В розмовній же мові переважає вимова [ɛ̃] відкритого.

Та все ж студенти, яких ми навчаємо нормативній вимові, мають чітко усвідомити різницю у вимові вищезгаданих дієслівних форм. Вони повинні знати, що [e] закритого вимовляється у першій особі Futur Simple — je parlerai та Passé Simple — je parlai; [ɛ̃] відкритого у Imparfait — je parlais та Conditionnel Présent — je parlerais.

Великі труднощі виникають у процесі оволодіння лабіалізованими (огубленими) звуками [œ, ø, y]. Адже це звуки, аналогів яким немає у рідній мові. Отож пояснюючи артикуляцію цих звуків, необхідно дати чітку словесну інструкцію щодо їх вимови.

Так для утворення та правильної артикуляції [y], активні органи мовлення повинні знаходитись у положенні як для [i], але губи сильно витягнуті вперед. Проте це ні в якому разі звук рідної мови «ю», як іноді його вимовляють. Це зовсім інший звук.

Те ж саме можна сказати і про артикуляцію [œ]. Деякі студенти ототожнюють його з російським [ë]. Тому так важливо дати правильну установку на вимову цього звуку. Мовний апарат займає таке ж положення як для [ɛ̃], тільки губи округлені і витягнуті вперед. Наприклад:

sœur [soe:r], fleur [floe:r].

Різницю у вимові російського [ë] та французького [œ] добре видно на такому прикладі:

актёр — acteur [aktœ:r].

Спостереження показують, що студентам важко усвідомити різницю, яка існує у вимові двох французьких звуків [œ] та [ø]. Та чітке пояснення щодо положення та рухів губ, усвідомлення того, що в основі [œ] лежить [ɛ] відкрите, а в [ø] — [e] закрите, велика кількість тренувальних вправ дає позитивні результати, хоча труднощі у вимові цих двох звуків ще довго зберігаються.

Важливого значення при навчанні вимові іншомовних звуків набувають фонетичні знаки та символи, інтонаційні схеми. Адже кожен фонетичний знак є більш конкретним у порівнянні з орфографічним зображенням. Л.В. Щерба неодноразово підкреслював важливу роль символів як знаків, що управляють артикуляційними роботами. Він вважав, що вони являють собою «зорову підтримку слухових образів», що вони просто необхідні для правильної вимови⁶. І це дійсно так. Досвід показує, що транскрипція як сигнал звуків полегшує їх фіксацію у пам'яті студентів, створює додаткові асоціативні зв'язки, які сприяють формуванню слуховимовних навичок. Транскрипція допомагає усвідомити різницю між звуком і буквою в іноземній мові.

Зважаючи на велику кількість фонем у французькій мові та на певні труднощі переходу від букви до звуку, вживання транскрипції є просто необхідним. Адже за нагромодженням букв часто ховається дуже просте звучання. Наприклад:

beaucoup [boku] — багато, août [u, ut] — серпень, paon [pɑ̃] — павич.

Важливу роль у процесі навчання іншомовним звукам відіграють технічні засоби навчання. Але їх використання буде доцільним лише тоді, коли вже створені певні умови для адекватного сприймання матеріалу, що звучить, тобто тоді, коли студенти володіють необхідними знаннями про звуки, які вивчаються, та після великої кількості вправ по їх артикуляції. Досвід показує, що використання слухової інформації на першому етапі не є доцільним, адже звуковий зразок може сприйнятися неправильно, що приведе до неточної вимови. Ось чому на першому етапі оволодіння іншомовними звуками повинно бути навчання правильній артикуляції, а уже потім можна підключати і технічні засоби. Все це буде сприяти інтенсифікації навчання іншомовним звукам та управління цим процесом.

Великого значення у засвоєнні вимови іншомовних звуків набувають і фонетично спрямовані вправи, що передбачають слухання та відтворення цих звуків. Більша частина вправ на слухання повинна передбачати впізнавання фонетичної форми слів, синтагм, речень з одночасним сприйняттям їх змісту. Вправи на слухання, вважають фонетисти, сприяють формуванню важливих механізмів аудіювання, є основою для формування фонетичних навичок мовлення та читання⁷. Після вправ на слухання слід переходити до вправ по відтворенню звуків. І дуже важливо, щоб зразок, за яким повторюються іншомовні звуки, звучав чітко, виразно, у нормальному темпі та з правильною інтонацією. Спочатку цей зразок дає вчитель, потім можна підключати фонограму. З цією метою студентам пропонується лінгафонний курс «Prononciation française. Exercices d'articulation», де звуки спочатку подаються в словах, потім в реченнях. При виконанні таких вправ звуки повторюються хором та індивідуально. Ефективним є також використання різноманітних римовок, прислів'їв, віршів, тощо.

Продемонструємо, наприклад, введення носових звуків [\tilde{a}], [\tilde{o}], [\tilde{e}], [\tilde{oe}], які є незвичними для нашого вуха, звуків які потребують великої уваги щодо їх артикуляції.

Перш за все даємо словесну інструкцію, так звану навчально-методичну модель. Пояснюємо, що при артикуляції носових м'яке піднебіння та маленький язичок опускаються, і повітря одночасно проходить через ротову та носову порожнини. Сам механізм утворення носових звуків потребує дуже старанного тренування. Так в процесі роботи по артикуляції носових звуків дуже ретельно підбираються фонетично спрямовані вправи, в яких передбачається протиставлення звуків — чистий — носовий: *dos* [do] — *don* [d \tilde{o}]; *fin* [f \tilde{e}] — *fine* [fin]; *sain* [s \tilde{e}] — *saine* [s \tilde{e} n]; *nom* [n \tilde{o}] — *pomme* [n \tilde{o} me]; *pardon* [pard \tilde{o}] — *pardonne* [pard \tilde{o} ne].

Наводиться багато прикладів для запобігання однієї з головних помилок при артикуляції носових звуків, коли в потоці мовлення з'являються паразитичні призвуки [m], [n] перед губними та передньоязичними приголосними. Наприклад:

sombre (темний) вимовляють як [s \tilde{o} mbr] замість [s \tilde{o} -br]
vendeur (продавець) — [v \tilde{a} ndoe: r] замість [v \tilde{a} doe: r].

Щоб уникнути подібних помилок пропонується вимовляти слова по складах з різким закінченням носового голосного.

У результаті спостережень за вимовою носових звуків, можна дійти висновку, що студенти швидше і простіше оволодівають звуками [ɔ̃] та [ɑ̃], чого не можна сказати про [ɛ̃] і особливо [œ̃]. Очевидно це зумовлено тим, що в основі вимови цього звуку лежить лабіалізований звук [oe], вимова якого і сама по собі викликає певні труднощі. Придання носового звучання ще більше ускладнює його артикуляцію.

У цьому зв'язку слід вказати, що у сучасній французькій мові спостерігається тенденція до заміни носового звуку [œ̃] звуком [ɛ̃], хоча це веде до зміни значень слів. Наприклад: brun [brœ̃] – коричневий і brin [brɛ̃] – стеблина. Іншими словами, йде мова про скорочення носових звуків. На думку французьких фонетистів, головною причиною такої тенденції є те, що [œ̃] делабілізується, тобто перестає бути огубленим.

Одні фонетисти вважають це просто недопустимим, інші розглядають тенденцію до вимови [œ̃] як [ɛ̃], як особливість, властиву освіченим верствам населення Парижу та паризького регіону⁴. Навчаючи артикуляції всіх чотирьох носових звуків, як норми французької вимови, вважаємо необхідним повідомити цю інформацію, тим більше що така вимова набуває широкого розповсюдження у Франції.

Після такої інформації працюємо над артикуляцією кожного носового звуку. З цією метою пропонується цілий ряд фонетично спрямованих вправ, в яких передбачено проговорювання цих звуків у словах, потім у фразах, римовках та віршах.

Додому дається завдання написати вищезгаданий матеріал у фонетичній транскрипції та вивчити напам'ять з послідуєчим відтворенням на наступному уроці. На заключному етапі студентам надається можливість записати та прослухати своє мовлення з обов'язковим аналізом допущених у вимові помилок.

Такий підхід дає позитивні результати в оволодінні іншомовними звуками.

Література

1. Баришнікова К.К. та інші. Вводно-корективний фонетичний курс французької мови. — М., — 1980.
2. Віллер М.А., Гордіна М.В., Белякова Г.А. Фонетика французької мови. — М., 1978.

3. Катагощина Н.А. О современном французском произношении. — М., 1974.
4. Колосов К.М. Обучение фонетике: наука или искусство. // Иностранные языки в школе. — 1979. — № 4.
5. Панова Л.С. Обучение иностранному языку в школе. — К., 1989.
6. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. — М., 1964.
7. Щерба Л.В. Фонетика французского языка. — М., 1953.
8. Chigarevskaja V. Traité de phonétique française. Cours théorique. — М., 1982.

Аннотація

В статье рассматриваются некоторые фонетические особенности звуковой системы французского языка, определяются основные пути и средства формирования навыков правильного произношения иноязычных звуков, в частности, французских гласных.

Примітки

- 1 Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. — М., 1964. — С. 155.
- 2 Колосов К.М. Обучение фонетике: наука или искусство. — Иностр. языки в школе, 1979. — № 4, с. 14.
- 3 Катагощина Н.А. О современном французском произношении. — М., 1974. — С. 6.
- 4 Відлер М.А., Гордіна М.В., Белякова Г.А. Фонетика французької мови. — М., 1978. — С. 7.
- 5 Катагощина Н.А. О современном французском произношении. — М., 1974. — С. 15.
- 6 Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. — Л., 1974. — С. 166.
- 7 Панова Л.С. Обучение иностранному языку в школе. — К., 1989. — С. 14.
- 8 Катагощина Н.А. О современном французском произношении. — М., 1974. — С. 18.